

รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้: การวิจัยแบบพหุกรณีและการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ชนันภรณ์ อารีกุล

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Corresponding author: chananporn@g.swu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ และนำเสนอรูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพแบบพหุกรณีและการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พื้นที่กรณีศึกษา ได้แก่ ชุมชนกุฎีจีน ชุมชนเกาะศาลเจ้า ชุมชนบางลำพู และชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ คนในชุมชน จำนวน 40 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ ผลการวิจัย พบว่า 1) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม มีองค์ประกอบ 6 ด้าน ได้แก่ ด้านข้อมูลและชุดความรู้ ด้านผู้ให้ข้อมูลและผู้ถ่ายทอด ด้านกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ ด้านสื่อการเรียนรู้ ด้านสถานที่ และด้านการบริหารจัดการ สำหรับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน มีองค์ประกอบ 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันในระดับกลุ่มและชุมชน ด้านการกระตุ้นให้เกิดความสนใจร่วมกัน ด้านการตระหนักถึงความจำเป็นในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย และด้านการสรุปประสบการณ์และการขยายเครือข่าย และ 2) รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ ประกอบด้วย การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น และการมีส่วนร่วมกันของคนในชุมชน 5 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยสามารถใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ได้

คำสำคัญ : 1. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ 2. แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม 3. เครือข่ายการเรียนรู้ 4. การวิจัยแบบพหุกรณี 5. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

The research report on the model of development of cultural learning resources and learning networks: A multiple case study and participatory action research

Chananporn Areekul

Faculty of Education, Srinakharinwirot University, Bangkok 10110, Thailand

Corresponding author: chananporn@g.swu.ac.th

Abstract

The purposes of this study were to synthesize the components of cultural learning resources development and learning networks development and present model of development of cultural learning resources and learning networks. The research methodology involved multiple case studies and participatory action research. The case studies were conducted in Kudi Chin, Koh San Chao, Banglamphu, and Ban Bu in Bangkok, with 40 key informants. The instrument used was an interviewing form. The results were as follow: 1) The 6 components of cultural learning resources development included information and knowledge, learning networks development, informants and broadcasters, activities and learning processes, learning materials, places, and management. The 5 components of learning networks development were learning together at the group and community level, stimulating mutual interest, awareness of the need for networking, strengthening of the network, and summarizing of experiences and network expansion, 2) The model of development for cultural learning resources and learning networks comprised learning resources development, learning networks development, and the participation of people in the community that consisted of 5 aspects: participation in problems study, participation in planning, participation in practice, participation in receiving benefits, and participation in evaluation. Moreover, participatory action research can be used as a tool to drive cultural learning resources development and learning networks development.

Keywords: 1. Learning resources development 2. Cultural learning resources 3. Learning networks
4. Multiple case study 5. Participatory action research

บทนำ

แหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่ง สถานที่ พื้นที่ทางกายภาพ หรือพื้นที่เสมือนจริง ที่รวมข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ ความรู้ ประวัติศาสตร์ อารยธรรม ภูมิปัญญา ปรากฏการณ์บ้าน บุคคลและประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งอาจเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หรือมนุษย์สร้างขึ้น สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อขยาย ประสบการณ์สร้างองค์ความรู้แก่ผู้สนใจศึกษา และเชื่อมโยง สู่การใช้ในชีวิตประจำวัน สถานการณ์ปัจจุบัน โดยเก็บรวบรวม ไว้ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง อาจเป็นหน่วยงานของทางราชการ เอกชน ในโรงเรียนหรือนอกโรงเรียนก็ได้ โดยแหล่งเรียนรู้นั้น ผู้ที่สนใจสามารถเข้าไปแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้ทุกที่ ทุกเวลาตามอัธยาศัยและต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อเสริมสร้าง ให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้เป็นสถานที่หรือ ศูนย์รวบรวมข้อมูล ความรู้ ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่สามารถ ส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนในแต่ละด้าน รวมทั้ง สร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้ใช้บริการ อีกทั้งยังเป็นปัจจัย สำคัญและจำเป็นที่สุดอย่างหนึ่งในการพัฒนาคน มีบทบาท สำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าของมนุษยชาติ สังคม และโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะนี้ในยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากรสารสนเทศยิ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนา ประเทศ ตลอดจนหน่วยงานและองค์กรภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งบุคคลในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ ต้องใช้ข้อมูลข่าวสาร อยู่เสมอ ทั้งเพื่อการประกอบอาชีพ การศึกษา และพัฒนาตนเอง ดังนั้น แหล่งเรียนรู้จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือสำคัญที่จะ ส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการศึกษาตลอดชีวิต (Tharawanit, 2014: 104) นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 และฉบับที่ 3 พ.ศ. 2553 มาตรา 25 ยังกำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงาน และการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่ง การเรียนรู้กันอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ เพราะแหล่ง การเรียนรู้มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของบุคคล เป็นอย่างมาก หน่วยงานต่าง ๆ ทุกระดับจึงควรให้การสนับสนุน และส่งเสริม โดยเฉพาะภาครัฐ ที่ต้องส่งเสริมการดำเนินงานของ แหล่งการเรียนรู้ของประชาชน เพื่อสร้างพลเมืองที่มีความรู้ และคุณภาพให้กับประเทศชาติ (Charungkaittikul, 2015: 87)

แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมเป็นแหล่งหรือที่รวม ซึ่ง อาจเป็นสถานที่หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วยความรู้ สาระความรู้

และกิจกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตวัฒนธรรม ซึ่งมีคุณค่าของคน ในชุมชน เป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีการปรับเปลี่ยน เพิ่มเติมอยู่เสมอโดยคนในชุมชน และมุ่งเน้นที่จะถ่ายทอด ความรู้ความเข้าใจให้กับคนทั้งในท้องถิ่นของตนเอง และคน ในสังคมภายนอก ได้เข้าใจถึงชีวิตวัฒนธรรมของสังคมนั้น แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมมีบทบาทและหน้าที่ที่หลากหลาย ได้แก่ 1) เป็นสถานที่รวบรวมหรือจัดแสดงเรื่องราว ทางวัฒนธรรม เปิดให้สาธารณชนเข้าใช้โดยมีการจัดสถานที่ ให้สามารถสื่อความเข้าใจถึงเรื่องที่จัดแสดงและให้ความรู้ ในขณะเดียวกัน 2) เป็นสถานที่ให้ความรู้ในรูปแบบ การศึกษาตามอัธยาศัยที่หลากหลาย โดยสอดคล้องกับ ความต้องการของผู้เรียนในทุกระดับและทุกกลุ่มเป้าหมาย เหมาะสมกับสภาวะความพร้อมของแหล่งเรียนรู้แต่ละพื้นที่ 3) สร้างกระบวนการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง โดยเสริมบรรยากาศ การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม วิถีชีวิตและสภาพทาง เศรษฐกิจ การเมืองของแต่ละท้องถิ่น 4) เป็นเวทีให้คนใน ชุมชนท้องถิ่นร่วมกันสร้างเรื่องราวประวัติศาสตร์และสังคม ตนเองขึ้น เพื่อให้เกิดการบูรณาการการเรียนรู้กับบุคคลภายนอก 5) จัดหาความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน ในท้องถิ่นเพื่อจัดทำองค์ความรู้ และจัดกิจกรรมที่ผู้เข้าชม สามารถเรียนรู้ตามความสนใจและความถนัด 6) มีสื่อใช้ในการ นำเสนออย่างหลากหลาย และ 7) บูรณาการกับองค์กร ต่าง ๆ ในท้องถิ่น ทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อให้ ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมในการจัดการกระบวนการเรียนรู้ ในแหล่งเรียนรู้

การเปิดโอกาสให้คนในสังคมไทยมีการเรียนรู้เรื่อง วัฒนธรรม คือ แนวทางหนึ่งในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญ และมั่นคง เพราะการเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เคารพ และยอมรับในความแตกต่างหลากหลาย ทางวัฒนธรรมโดยปราศจากความคิดเห็นที่ขัดแย้ง เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในความเป็นไทยต้องการที่จะอนุรักษ์และ สืบทอดวัฒนธรรมไทยให้ยั่งยืน และสร้างสรรค์ภูมิปัญญา ความคิดและสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อการพัฒนาสังคมไทย ดังนั้น แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมจึงเป็นองค์กรทางสังคมที่มีบทบาท สำคัญต่อการเรียนรู้ การรักษาและสืบสานมรดก และคุณค่า ทางวัฒนธรรม รวมทั้งสร้างสำนึกทางสังคม ถือเป็นกลไก ที่สำคัญในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญและมั่นคง อย่างยั่งยืน หลายประเทศที่เจริญแล้วจะมีการจัดตั้งแหล่ง เรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ที่มี ชุมชนอย่างทั่วถึง ซึ่งเป็นการง่ายต่อการเข้าถึงเพื่อการเรียนรู้

ของคนในชุมชน ตัวอย่างเช่น ในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งมีเนื้อที่ของประเทศ ประมาณ 377,873 ตารางกิโลเมตร มีแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมประเภทพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน (folk) พิพิธภัณฑ์ศิลปะ และพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ จำนวน 2,930 แห่ง จากจำนวนแหล่งเรียนรู้ทุกประเภทที่มีจำนวน 7,276 แห่ง คิดเป็นสัดส่วน คือ ทุก 128 ตารางกิโลเมตร จะมีแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมอยู่หนึ่งแห่ง และทุก 61 ตารางกิโลเมตร จะมีแหล่งเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ อยู่หนึ่งแห่ง ซึ่งถือได้ว่าคนญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมสูงมาก จึงมีการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมขึ้นเป็นจำนวนมาก (Department of Cultural Promotion, 2012)

นอกจากนี้ในการพัฒนาและส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ควรดำเนินการโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมปรึกษาหารือ 2) การมีส่วนร่วมการวางแผน 3) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจ 4) การมีส่วนร่วมการปฏิบัติการ 5) การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล และ 6) การมีส่วนร่วมปรับปรุงและพัฒนา โดยกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ด้วยการส่งเสริม ให้การอบรม สัมมนาและการศึกษาดูงานจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ท้องถิ่น ตำบล อำเภอ จังหวัด และภายนอกจังหวัดที่พัฒนาจนประสบความสำเร็จมีชื่อเสียง แล้วนำความรู้กลับมาทดลองปฏิบัติจนเกิดองค์ความรู้ พัฒนาองค์ความรู้ แล้วนำความรู้ประสบการณ์ที่ได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ (Chaiyakote, 2017: 145) ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การพูดคุย ชักถาม สานิต ลงมือปฏิบัติ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนและนอกชุมชน ทั้งเวทีจริงและเวทีเสมือน โดยผ่านอินเทอร์เน็ตหรือเว็บไซต์ได้มากขึ้น (Payungwong & Sriwichien, 2017) สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุทธิพงษ์ สาชะรุง (Sacharung, 2010) ที่พบว่ากระบวนการการมีส่วนร่วมในแหล่งเรียนรู้ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้มีความเชื่อมั่นในการปฏิบัติงาน เกิดกระบวนการทำงานแบบเป็นทีม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติ และการถอดองค์ความรู้ภายในแหล่งเรียนรู้ ซึ่งทำให้สามารถใช้ประโยชน์แหล่งเรียนรู้ได้อย่างคุ้มค่า

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยในเบื้องต้น พบว่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนในเขตเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนเมืองประสบปัญหาอุปสรรคมากมาย ที่ทำให้การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งมีสาเหตุมาจากปัจจัยอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา

หลายอย่าง ที่น่าสังเกต คือ ชุมชนเมืองมักขาดการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง จึงมักจะต้องพึ่งพิงการพัฒนาจากองค์กรภายนอก ทั้งจากทางภาครัฐ เอกชน และองค์กรวิชาการต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา ซึ่งองค์กรเหล่านี้ต่างก็มีนโยบายในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางของตนเอง โดยส่งผ่านแนวคิดกระบวนการต่าง ๆ ขององค์กรผ่านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน ซึ่งมักเชื่อมั่นในแนวทางการพัฒนาของตนเองมากกว่าการเน้นการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน ปัจจัยเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวชุมชน การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนจากองค์กรภายนอกอาจก่อให้เกิดผลทั้งทางบวกและทางลบต่อแหล่งเรียนรู้ชุมชน ขึ้นอยู่กับนโยบายและแนวทางในการพัฒนาชุมชนขององค์กรนั้น ๆ กล่าวคือ หากนโยบายเน้นการพัฒนาที่มีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชน เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองก็จะส่งผลทางบวก แต่ถ้านโยบายเน้นการพัฒนาเชิงกายภาพและการพัฒนาวัตถุ ก็จะส่งผลกระทบต่อนักชุมชนในทางลบ โดยอาจก่อให้เกิดปัจจัยอันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ส่งผลกระทบต่อนักชุมชนทั้งในด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชน (Phaetlakfa, 2013: 35)

แหล่งเรียนรู้เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การมีส่วนร่วมเป็นแหล่งเชื่อมโยงให้สถานศึกษาและชุมชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแก่บุตรหลานของตน เป็นแหล่งข้อมูลที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข เกิดความสนุกสนาน และมีความสนใจที่จะเรียน ไม่เกิดความเบื่อหน่าย ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากการได้คิดเอง ปฏิบัติเอง และสร้างความรู้ด้วยตนเอง ขณะเดียวกันก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ทำให้ผู้เรียนได้รับการปลูกฝังให้รู้และรักท้องถิ่นของตน มองเห็นคุณค่าและตระหนักถึงปัญหาในชุมชนของตน พร้อมทั้งจะเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคต (Chongpanyanon, 2017) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนจึงควรเป็นกระบวนการพัฒนาขีดความสามารถของคนในชุมชนให้สามารถสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ และการจัดการแหล่งเรียนรู้ของชุมชนด้วยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และปฏิบัติการร่วมกันอย่างมีขั้นตอน มีแผนปฏิบัติการ มีระบบงานที่ต่อเนื่อง ซึ่งจะส่งผลดีต่อการพัฒนาชุมชนโดยองค์รวม ก่อให้เกิดกระบวนการชุมชนพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ยังไม่ปรากฏว่ามีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนเมือง โดยใช่วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่จำเป็นต้องดำเนินการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้: การวิจัยแบบพหุกรณีและการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” โดยมีการถอดบทเรียนและองค์ความรู้จากชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและมีเครือข่ายการเรียนรู้ที่เข้มแข็งอยู่แล้ว ได้แก่ 1) ชุมชนกุฎีจีน เขตธนบุรี 2) ชุมชนเกาะศาลเจ้า เขตคลองสาน และ 3) ชุมชนบางลำพู เขตพระนคร เพื่อนำองค์ความรู้ดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนบ้านบุ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตบางกอกน้อย เป็นชุมชนเมืองที่มีคนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น และเป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมอยู่บ้างแล้ว ได้แก่ ทุนบุคคล คือ เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม ทุนทางเศรษฐกิจ คือ การมีพื้นที่ติดกับรถไฟฟ้า สามารถพัฒนาชุมชนให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจได้อีก หากมีการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม คือ คนในชุมชนเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและมีส่วนร่วมกันในการทำงานต่าง ๆ ซึ่งวัฒนธรรม เช่น งานวัด เป็นต้น และทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา คือ การทำบุขนลงหิน เห็นได้ว่าชุมชนบ้านบุมีทุนทางสังคมที่พร้อม เพียงแต่ขาดการบริหารจัดการพัฒนาให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้และมีเครือข่ายการเรียนรู้ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่คนในชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้
2. เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดแหล่งเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ แนวคิดการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเด็นศึกษาและนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. แนวคิดแหล่งเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

แหล่งการเรียนรู้ เป็นสถานที่หรือศูนย์รวบรวมข้อมูล ความรู้ ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนในแต่ละด้าน รวมทั้งสร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้ใช้บริการ อีกทั้งยังเป็นปัจจัยสำคัญและจำเป็นที่สุดอย่างหนึ่งในการพัฒนาคน มีบทบาทสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าของมนุษยชาติ สังคม และโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะนี้ในยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากรสารสนเทศ ยิ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ ตลอดจนหน่วยงานและองค์กรภาครัฐ และภาคเอกชน รวมทั้งบุคคลในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ ต้องใช้ข้อมูลข่าวสารอยู่เสมอ ทั้งเพื่อการประกอบอาชีพ การศึกษา และพัฒนาตนเอง ดังนั้น แหล่งการเรียนรู้จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือสำคัญที่จะส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการศึกษาตลอดชีวิต (Tharawanit, 2014)

2. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้

เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง การรวมกลุ่มกันระหว่างกลุ่มคนในองค์กรหรือชุมชนที่มีความเชื่อมโยงหรือมีความสัมพันธ์กัน และต้องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวคิดข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ประสบการณ์ ภูมิปัญญา ตลอดจนเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นใหม่ และสร้างพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมขององค์กรหรือชุมชน จนนำไปสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ในที่สุด (Charungkaitikul, 2015; Chawreu, 2003; Chuchat, 1997; Walaisatian, Phramaha Suthit Ob-Aun, Wiset, Benchasub, & Hasannaree, 1999)

3. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน ควรเป็นกระบวนการพัฒนาขีดความสามารถของชาวชุมชนให้สามารถสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้ และการจัดการแหล่งเรียนรู้ของชุมชนด้วยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และปฏิบัติการร่วมกันอย่างมีขั้นตอน มีแผน ปฏิบัติการ มีระบบงานที่ต่อเนื่อง ซึ่งจะส่งผลดีต่อการพัฒนาชุมชนโดยองค์รวม ก่อให้เกิดกระบวนการชุมชนพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน และกระบวนการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ จำเป็นอย่างยิ่งที่เครือข่ายการเรียนรู้ต้องมีการส่งเสริมโดยวิธีการศึกษาเรียนรู้ในระดับกลุ่ม/ชุมชน การกระตุ้นให้เกิดความสนใจร่วมกัน การตระหนักถึงความจำเป็นในการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย การเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย และการสรุปประสบการณ์และการขยายงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้

เพื่อให้เครือข่ายการเรียนรู้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาและสร้างกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างแท้จริง (Chaiyakote, 2017; Chongpanyanon, 2017; Phaetlakfa, 2013; Phongphit, 2005; Sacharung, 2010; Walaisatian et al., 1999)

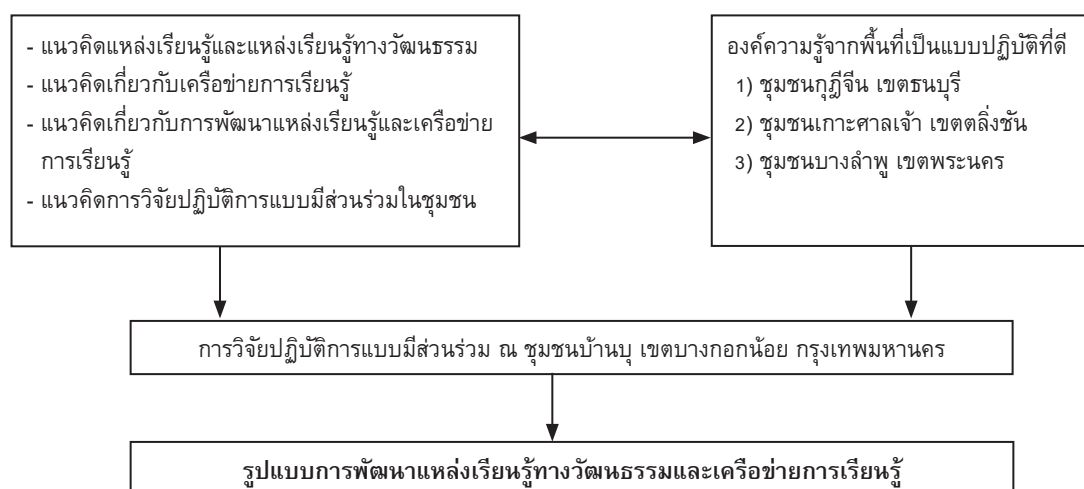
4. แนวคิดการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชน

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกิจกรรมการวิจัยที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในบริบทพื้นที่วิจัยเข้ามามีส่วนร่วมวิเคราะห์ปัญหา เสนอความคาดหวังและแนวทางการพัฒนาหรือแก้ไขประเด็นปัญหา ตลอดจนการติดตามและสะท้อนผลการวิจัย มีกระบวนการขับเคลื่อนที่มาจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการพัฒนาหรือแก้ไขประเด็นปัญหา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในบริบทพื้นที่ของพวกเขามาอย่างแท้จริง เพื่อให้มีความตระหนักต่อกระบวนการพัฒนาที่มาจากความคาดหวังและแนวทางจากข้อเสนอของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทำให้เกิดความรับผิดชอบต่อการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และเป็นกระบวนการที่สร้างคนเพื่อไปสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งให้มีความประจักษ์และความสำเร็จเปลี่ยนแปลงที่รู้มาจากรายการนอกไม่จำเป็นที่จะประสบความสำเร็จ การเมือง สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม หรือแม้แต่การศึกษาเพื่อให้ชุมชนนั้น ๆ มีหลักคิดของตน และสามารถปรับตัวและเลือกเส้นทางการพัฒนาให้ตนได้อย่างชาญฉลาดต่อไป

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้

งานวิจัยที่นำมาเป็นแนวทางในการพัฒนารอบแนวคิดการวิจัย ได้แก่ งานวิจัยของ เฟลินพิศ สมสกุล (Somsakul,

2016) เอี่ยมพร โตภาณุรักษ์กุล (Topanurakkun, 2015) พระครูปลัดสราวุธ ฐิตปัญโญ, พระมหาภานุภักดิ์ กิตติโสภณ, และสุพล สุยะพรหม (Phrakhrupalad Sarawut Thitapanyo, Phramaha Krisada Kittisobhano, & Suyaporm, 2017) และญาณิศา สุขอุดม, จตุรงค์ ทองดารา, รุ่งอรุณ ไสยโสภณ, นุสรา สกลนุกกรกิจ, นพรัตน์ จุวรรณ, ลลิตา บุญเฉลิม, เบญจวรรณ อำไพศรี, และจิตติมา วงศ์บัณฑิตวรรณ (Suk-udom, Tongdara, Saisophon, Sakolnukornkit, Chuwan, Boonchaloem, Aumpaisri, & Wongbuntawan, 2018) ซึ่งสามารถสรุปผลการสังเคราะห์ข้อมูลได้ว่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ควรมีการสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชน โดยการจัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นตามความต้องการของประชาชน แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ สรุปได้ดังนี้ 1) สร้างความเข้าใจในการดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ 2) ศึกษาข้อมูลทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น 3) คัดเลือกหรือกำหนดแหล่งเรียนรู้เพื่อการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย 4) กำหนดแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมจากแกนนำของแหล่งเรียนรู้ 5) ดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตามแนวทางที่กำหนด 6) ประสานบุคคล หน่วยงาน หรือภาคีเครือข่ายให้เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมสนับสนุนแหล่งเรียนรู้ตามศักยภาพและความพร้อมที่สามารถทำได้ และ 7) ประเมินผลการดำเนินงานพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสังเคราะห์ข้อมูลและนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการวิจัยเป็น 2 ระยะ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

ระยะที่ 1 การสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้โดยใช้การวิจัยแบบพหุกรณี

1. กรณีศึกษาและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พื้นที่กรณีศึกษาเป็นแบบปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ 1) ชุมชนกุฎีจีน 2) ชุมชนเกาะศาลเจ้า และ 3) ชุมชนบางลำพู กรุงเทพมหานคร ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่กรณีศึกษา ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำงานพัฒนาชุมชนหรือคนในชุมชนที่อยู่ในชุมชนนี้มากกว่า 10 ปี จากทั้งสามชุมชน ชุมชนละ 10 คน รวมจำนวน 30 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์และอิมตัว

2. เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบสังเกต ซึ่งได้ตรวจสอบคุณภาพความตรงเชิงเนื้อหาของเครื่องมือการวิจัยและได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 1.00 อุปกรณ์บันทึกภาพและอุปกรณ์บันทึกเสียง/ข้อความ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า

ระยะที่ 2 การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อหาเสนอรูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้

1. กรณีศึกษาและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พื้นที่กรณีศึกษาสำหรับการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และเป็นพื้นที่ที่ต้องการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร ผู้บริหารโรงเรียนวัดสุวรรณาราม ผู้นำทางศาสนาผู้นำชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนบ้านบุ และคนในชุมชนบ้านบุ จำนวน 10 คน ซึ่งให้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์และอิมตัว

2. เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แนวทางการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์แบบสังเกต ซึ่งได้ตรวจสอบคุณภาพความตรงเชิงเนื้อหาของเครื่องมือการวิจัยและได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC)

เท่ากับ 1.00 อุปกรณ์บันทึกภาพและอุปกรณ์บันทึกเสียง/ข้อความ โดยก่อนการใช้เครื่องมือในการวิจัย ผู้วิจัยจะแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนทราบก่อนว่าจะมีการบันทึกภาพและเสียงตลอดการเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า

4. ขั้นตอนของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ 1) ขั้นเตรียมการ 2) ขั้นตอนการวิจัย และ 3) ขั้นสรุปผลการวิจัย ขั้นนี้นักวิจัยและกลุ่มที่ศึกษาร่วมกันสรุปผลการดำเนินการปฏิบัติการวิจัยตั้งแต่ต้นจนยุติการดำเนินการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม มีองค์ประกอบที่จำเป็นต้องพัฒนา 6 ด้าน ได้แก่

1) ด้านข้อมูลและชุดความรู้ เป็นข้อมูลหรือเรื่องราวที่มีอยู่ในชุมชนและนำมาเรียบเรียงให้เป็นระบบหรือหมวดหมู่เพื่อให้คนทั้งภายในและภายนอกชุมชนสามารถทำความเข้าใจและนำมาใช้ประโยชน์ได้ อาจเป็นข้อมูลประวัติย่อ บทสัมภาษณ์ คุณงามความดี บันทึกประสบการณ์ ความรู้เกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมหรือขั้นตอนการปฏิบัติ เป็นต้น

2) ด้านผู้ให้ข้อมูลและผู้ถ่ายทอด เป็นบุคคลที่สามารถบอกเล่าหรือถ่ายทอดข้อมูล ชุดความรู้ นั้น ๆ แก่ผู้ที่สนใจให้เกิดการเรียนรู้เกิดความเข้าใจ และสร้างประสบการณ์ได้ ผู้ให้ข้อมูลต้องมีความเชี่ยวชาญ มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ถ่ายทอดเป็นอย่างดี และสามารถนำเสนอเรื่องราวออกมาได้อย่างน่าสนใจ

3) ด้านกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ กิจกรรมและกระบวนการที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ เช่น การจัดกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้จากการลงมือทำ การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง เป็นต้น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะเป็นขั้นตอน วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ รูปแบบการเผยแพร่ หรือการนำข้อมูลเนื้อหาความรู้มาถ่ายทอดให้กับผู้ที่สนใจ เช่น การลำดับเรื่องราวเหตุการณ์ที่นำเสนอการจัดทำกิจกรรมสาธิต เป็นต้น

4) ด้านสื่อการเรียนรู้ เป็นสื่อรูปแบบต่าง ๆ ที่ทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากกว่าการได้ฟังบรรยายเพียง

อย่างเดี่ยว เช่น อุปกรณ์สาธิต สิ่งของ (ของจริง) ป้ายข้อมูล โมเดลจำลอง วิดีทัศน์ เทคโนโลยีสื่อเสมือนจริง สื่ออินเตอร์ แอคทีฟ แอนิเมชัน เกมมัลติมีเดีย เป็นต้น การเลือกใช้ สื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย สัมพันธ์กับข้อมูล จะช่วยสร้างความน่าสนใจให้แหล่งเรียนรู้ และช่วยส่งเสริม การเรียนรู้ได้

5) ด้านสถานที่ เป็นสถานที่จัดการเรียนรู้ เช่น บ้านของ ผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้าน แปลงเกษตร ฟาร์ม วัด ป่า เป็นต้น โดยมีการปรับสภาพแวดล้อมของแหล่งเรียนรู้ให้เป็นห้องเรียน ไม่จำเป็นต้องเรียนในห้องที่เป็นทางการ แต่ถ้าหากแหล่ง เรียนรู้ไม่สะดวกต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ ก็อาจใช้ สถานที่อื่นที่ใกล้เคียง สร้างบรรยากาศ หรือเอื้อต่อการจัด การเรียนรู้

6) ด้านการบริหารจัดการ แหล่งเรียนรู้จำเป็นต้องมี การบริหารจัดการที่เป็นระบบชัดเจน เพื่อให้การดำเนินงาน เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่เป้าหมายของแหล่ง เรียนรู้ ดังนั้นจึงต้องมีการบริหารจัดการที่ดี ทั้งการวางแผน การปฏิบัติงาน การบริหารจัดการคณะทำงานที่ขับเคลื่อนงาน ของแหล่งเรียนรู้ การจัดการงบประมาณหรือแหล่งที่มาของ รายได้

การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน มีองค์ประกอบ ที่จำเป็นต้องพัฒนา 5 ด้าน ได้แก่

1) ด้านการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันในระดับกลุ่มและชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน สามารถ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันได้ภายในเครือข่าย และ ทราบความเคลื่อนไหวของกันและกันภายในชุมชน จึงจำเป็นต้องส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน เช่น มีการ ประชุม สัมมนา การฝึกอบรมร่วมกันไปศึกษาดูงานด้วยกัน หรือไปมาหาสู่เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในหน้าที่ของสมาชิก การเรียนรู้ต้องทำกันต่อเนื่อง และทำให้สมาชิกได้ร่วมเรียนรู้ ผ่านการจัดการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบอย่างต่อเนื่อง

2) ด้านการกระตุ้นให้เกิดความสนใจร่วมกัน เพื่อเป็นการ กระตุ้นความคิด ความใฝ่รู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชน และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพื่อตัดสินใจเลือก ทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับชุมชนตนเอง

3) ด้านการตระหนักถึงความจำเป็นในการเชื่อมโยง เป็นเครือข่าย เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นพี่เป็นน้องที่ให้อะยากทำงานร่วมกัน ความรู้สึกอยากช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แก่ปัญหาร่วมกัน ซึ่งข้อนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้เครือข่าย อยู่ได้ ดังนั้น ในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ คนในชุมชน

จึงจำเป็นต้องตระหนักถึงความจำเป็นในการเชื่อมโยงเป็น เครือข่ายเสียก่อน

4) ด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย เพื่อให้การทากิจกรรมหรือการทำงานร่วมกันในการพัฒนา แหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้มีระบบการจัดการที่ดี จำเป็นต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย โดยใช้ การระดมสมอง ระดมสรรพกำลัง และการประสานการใช้ ทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และงบประมาณ เพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรร่วมกันในการพัฒนาชุมชน ลดความซ้ำซ้อนและการสูญเสียของทรัพยากรต่าง ๆ

5) ด้านการสรุปประสบการณ์และการขยายเครือข่าย เพื่อให้การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนเกิดขึ้นได้จริง คนในชุมชนจำเป็นต้องมีการถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และ กระจายความรู้หรือประสบการณ์ เพื่อจะได้เข้าใจสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน ปรับและสร้างองค์ความรู้ ที่เหมาะกับชุมชน และดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ได้ดี หากร่วมมือกัน แบ่งงานกันทำ แบ่งปันทรัพยากร เครือข่าย ที่สามารถแบ่งปันแลกเปลี่ยนทรัพยากรให้คนอื่นได้ เป็นเครือข่ายที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งจะนำไปสู่การ แลกเปลี่ยนเรื่องอื่น ๆ ต่อไปได้

2. ผลการพัฒนา รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทาง วัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้

ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่ง เรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมมีองค์ประกอบที่จำเป็น ต้องพัฒนา 6 ด้าน สำหรับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ ในชุมชนมีองค์ประกอบที่จำเป็นต้องพัฒนา 5 ด้าน ดังกล่าว แล้วข้างต้น นอกจากนี้ ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และเครือข่ายการเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมกัน ของคนในชุมชน และความร่วมมือของเครือข่ายภายนอก ชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วม 5 ด้าน ได้แก่

1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา มีทั้งแบบไม่เป็น ทางการ คือ การพูดคุยสนทนา และแบบทางการ คือ การประชุมทั้งภายในชุมชนและร่วมกับเครือข่าย ปัญหาที่พบ มี 3 ลักษณะ ได้แก่ (1) ปัญหาชุมชนแก้ไขด้วยตนเองได้ (2) ปัญหาที่ชุมชนต้องอาศัยความช่วยเหลือและให้คำปรึกษา และ (3) ปัญหาเร่งด่วนไม่ต้องผ่านการประชุม ขั้นตอนของ การศึกษาปัญหาแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ขั้นการค้นหา ปัญหาที่แท้จริง (2) ขั้นการค้นหาสาเหตุของปัญหา และ

(3) ขั้นการค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ผลที่ได้รับจากการศึกษาปัญหา คือ การรู้สาเหตุและการจัดลำดับความ ต้องการ ความสำคัญของปัญหา

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน เพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ แนวทางในการดำเนินกิจกรรม วิธีการปฏิบัติ การค้นหาแหล่งทรัพยากร อาจมีทั้งคนภายในและคนภายนอก ชุมชนเข้าร่วม เพื่อทำให้เกิดการบูรณาการทางความคิด การวางแผนมีลักษณะเป็นขั้นตอนแบบวงจร คือ มีการกำหนด โครงการ การทำรายละเอียดของโครงการ การประเมินและ อนุมัติโครงการ การปฏิบัติและดำเนินการตามโครงการ และการประเมินผลโครงการ หลังจากนั้นจึงมีการกำหนดโครงการ ใหม่ต่อไปเพื่อให้โครงการของชุมชนมีความต่อเนื่อง ผลลัพธ์ จากการวางแผน ได้แก่ วิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์ แผนงานโครงการ กิจกรรม/กลยุทธ์ กลุ่มเป้าหมาย ผู้รับผิดชอบ งบประมาณ วันที่ดำเนินการ ระดับการจัดการ และหน่วยงาน สนับสนุนซึ่งต้องระบุไว้อย่างชัดเจน

3) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ เป็นการกำหนดระดม สรรพกำลังสนับสนุนด้านแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ เงินทุน การประสานงานและการบริหารทรัพยากร การลงมือปฏิบัติ แบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ (1) คนในชุมชนลงมือทำเอง (2) คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย หน่วยงาน องค์กรภายนอก และ (3) คนในชุมชนขอสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันที่ดี ควรสร้างบรรยากาศการทำงาน ที่ผ่อนคลายและเมื่อเกิดปัญหาในการทำงาน สมาชิกต้องปรึกษากับผู้นำเพื่อแก้ไขปัญหาทันที

4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ผลประโยชน์ ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมของชุมชน ต้องมีทั้งในระดับปัจเจก และสังคม คนและชุมชนต้องได้รับผลประโยชน์ทั้งด้าน เศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ผลประโยชน์ สำคัญที่คนได้รับ คือ ความภาคภูมิใจ ซึ่งทำให้เกิดแรงจูงใจ จากภายในตัวบุคคลและนำไปใช้ในการทำงานเพื่อชุมชน ต่อไปได้ การแบ่งผลประโยชน์นั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของ วัฒนธรรมและความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคมเป็น สำคัญด้วย

5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล คนในชุมชน ผู้นำ ชุมชนและบุคคลภายนอกชุมชนสามารถร่วมกันประเมินผลได้ การประเมินที่ปรากฏในชุมชน ได้แก่ การประเมินผลก่อน การดำเนินการปฏิบัติ การประเมินผลย่อย เป็นการประเมินผล ก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ ระหว่างการดำเนินงาน การประเมินผลรวม เพื่อประเมินหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรม

จากที่กล่าวมาข้างต้น ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทาง วัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ สามารถใช้กระบวนการ วิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ โดยขั้นตอนในการ ดำเนินการสามารถสรุปได้ดังนี้

1) ขั้นเตรียมการ ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

1.1) คัดเลือกคนในชุมชนเพื่อร่วมกันดำเนินการวิจัย

1.2) ติดต่อนัดหมายดำเนินการวิจัยระหว่างผู้วิจัยและ คนในชุมชน

1.3) การสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจร่วมกัน ระหว่างคนในชุมชน

2) ขั้นตอนดำเนินการวิจัย ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

2.1) การค้นหาปัญหาของชุมชน เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ หาสภาพของปัญหาที่เป็นอยู่ของชุมชนและทำการวิเคราะห์ ปัญหาพร้อมกันกับคนในชุมชน

2.2) การกำหนดปัญหา จากการสำรวจสภาพเบื้องต้น ร่วมกัน อาจพบปัญหาหลากหลาย ในขั้นนี้เป็นการร่วมกัน พิจารณาจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่เร่งด่วนในการ ดำเนินการแก้ปัญหาและบรรยายสภาพปัญหานั้น

2.3) การศึกษาความคาดหวัง คนในชุมชนร่วมกันกำหนด เป้าหมายหรือความคาดหวังของการแก้ไขปัญหาการวิจัย อาจเป็นเป้าหมายเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ

2.4) การศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหา และการออกแบบ ดำเนินการวิจัยร่วมกันของคนในชุมชน เป็นการกำหนด กลยุทธ์หรือเทคนิคที่ดำเนินการแก้ไขปัญหา และกำหนด บทบาทหน้าที่ดำเนินการปฏิบัติการ ซึ่งต้องทำควบคู่ไปกับการ ให้ความรู้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องของการวิจัย

2.5) การดำเนินการปฏิบัติการวิจัย ติดตาม สะท้อนผล และปรับปรุงในการดำเนินการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการ ระหว่างดำเนินการปฏิบัติการ ทำการสังเกตผลการดำเนินการ ปฏิบัติการจากทุกฝ่ายรวมทั้งผลการประเมินการดำเนินงาน แล้วทำการสะท้อนผลร่วมกัน เพื่อศึกษาผลการแก้ไขและ ปัญหาที่ยังคงมีอยู่ ผู้วิจัยและคนในชุมชนร่วมกันหาแนวทาง ที่แก้ปัญหาต่อและดำเนินปฏิบัติการแก้ไข สังเกต สะท้อนผล จนเป็นที่พอใจจากทุกฝ่าย

3) ขั้นสรุปผลการวิจัย ขั้นนี้ผู้วิจัยและคนในชุมชนร่วมกัน สรุปผลการดำเนินการปฏิบัติการวิจัยตั้งแต่ต้นจนยุติการ ดำเนินการวิจัย

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปผลการพัฒนารูปแบบ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ ได้เป็นแผนภาพ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ (ที่มา : Chananporn Areekul)

อภิปรายผลการวิจัย

ประเด็นแรก คือ ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ พบว่า ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมมีองค์ประกอบ 6 ด้าน ได้แก่ ด้านข้อมูลและชุดความรู้ ด้านผู้ให้ข้อมูลและผู้ถ่ายทอด ด้านกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ ด้านสื่อการเรียนรู้ ด้านสถานที่ และด้านการบริหารจัดการ สอดคล้องใกล้เคียงกับแนวคิดของ วรพงศ์ ผูกภู (Pookphoo, 2018) ที่กล่าวถึงแหล่งเรียนรู้ว่าเป็นแหล่งข้อมูลความรู้ ทั้งที่อยู่ในตัวบุคคล สถานที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประสบการณ์ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ สามารถหาความรู้และเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ประกอบด้วย องค์ประกอบที่สำคัญ 7 ด้าน ได้แก่ 1) ข้อมูล/ชุดความรู้ข้อมูลหรือเรื่องราวหรือสิ่งที่ได้จากแหล่งที่มาของความรู้ 2) ผู้ให้ข้อมูล/ผู้ถ่ายทอด หมายถึง บุคคลที่สามารถบอกเล่าหรือถ่ายทอดข้อมูล ชุดความรู้ นั้น ๆ แก่ผู้เรียนรู้ 3) การออกแบบและการจัดลำดับ หมายถึง ขั้นตอน วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ รูปแบบการเผยแพร่ หรือการนำข้อมูล เนื้อหาความรู้ มาถ่ายทอดให้กับผู้ที่สนใจ 4) กิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง กิจกรรมและกระบวนการที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ 5) สื่อการเรียนรู้ หมายถึง สื่อรูปแบบต่าง ๆ ที่ทำให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากกว่าการได้ฟังบรรยายเพียงอย่างเดียว 6) สถานที่ ส่วนใหญ่ใช้สถานที่จริงหรือแหล่งที่มาของความรู้เป็นสถานที่จัดการเรียนรู้ เพราะจะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้

จากสถานที่จริง แต่ถ้าหากแหล่งเรียนรู้ไม่สะดวกต่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ ก็อาจใช้สถานที่อื่นที่ใกล้เคียง สร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ได้ และ 7) การบริหารจัดการที่เป็นระบบชัดเจน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่เป้าหมายของแหล่งเรียนรู้ ดังนั้นจึงต้องมีการบริหารจัดการที่ดี ทั้งการวางแผนการปฏิบัติงาน การบริหารจัดการคณะทำงานที่ขับเคลื่อนงานของแหล่งเรียนรู้ การจัดการงบประมาณหรือแหล่งที่มาของรายได้

สำหรับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนมีองค์ประกอบ 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันในระดับกลุ่มและชุมชน ด้านการกระตุ้นให้เกิดความสนใจร่วมกัน ด้านการตระหนักถึงความจำเป็นในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย และด้านการสรุปประสบการณ์และการขยายเครือข่าย สอดคล้องกับปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (Walaisatian et al., 1999: 37) และเสรี พงศ์พิศ (Phongphit, 2005: 32) ซึ่งกล่าวถึงองค์ประกอบของการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ให้เข้มแข็ง และสิ่งที่ทำให้เครือข่ายการเรียนรู้ได้อย่างยั่งยืนนั้น นอกจากการมีแกนนำที่เข้มแข็ง มีความรู้ และภูมิปัญญา ยังจำเป็นต้องมีองค์ประกอบข้างต้นด้วย ทั้งนี้ ในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ปาน กิมปี (Kimpee, 1997: 173-174) ได้เสนอไว้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้ที่พึ่งตนเองได้ต้องใช้แนวทางแก้ปัญหาโดยยึดคนเป็นศูนย์กลาง ให้ชุมชนเป็นเจ้าของกิจกรรม ทำงานเล็กไปสู่งานใหญ่ มีกระบวนการกลุ่มสร้างความสะดวกสบาย แนวทางการเรียนรู้ มีกิจกรรม

การศึกษานอกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย แนวทางขจัดความขัดแย้ง มีความยืดหยุ่น และการกระจายอำนาจ และแนวทางการอยู่ร่วมกัน มีความโปร่งใส ความเชื่อมั่น และศรัทธาของคนในชุมชน ซึ่งจะเป็นแนวทางให้ชุมชน เกิดการพัฒนาได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน

ประเด็นที่สอง คือ ผลการพัฒนาในรูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบของการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และองค์ประกอบของเครือข่ายการเรียนรู้ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว ข้างต้นในประเด็นแรกนั้น อย่างไรก็ตาม ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัย การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วม 5 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วม ในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วม ในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล และสามารถใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ สอดคล้องใกล้เคียงกับ แนวคิดของ ประมวล ไชยโคตร (Chaiyakote, 2017: 145) วิสันต์ พยุงวงษ์ และธัญญธร ศรีวิเชียร (Payungwong & Sriwichien, 2017: 171-183) และสุทธิพงษ์ สาชะรุ่ง (Sacharung, 2010: 111) ที่กล่าวว่า การพัฒนาและส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมปรึกษาหารือ 2) การมีส่วนร่วมการวางแผน 3) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจ 4) การมีส่วนร่วม การปฏิบัติการ 5) การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล และ 6) การมีส่วนร่วมปรับปรุงและพัฒนา โดยกระตุ้นให้ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมได้ด้วยการส่งเสริม ให้การอบรม สัมมนา และการศึกษาดูงานจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ท้องถิ่น ตำบล อำเภอ จังหวัด และภายนอกจังหวัดที่พัฒนาจน ประสบความสำเร็จมีชื่อเสียง แล้วนำความรู้กลับมาทดลอง ปฏิบัติจนเกิดองค์ความรู้ พัฒนาองค์ความรู้แล้วนำความรู้ ประสบการณ์ที่ได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การพูดคุย ซักถาม สานิต ลงมือปฏิบัติ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนและนอกชุมชน ทั้งเวทีจริงและเวทีเสมือนโดยผ่านอินเทอร์เน็ตหรือเว็บไซต์ได้มากขึ้น กระบวนการ การมีส่วนร่วมในแหล่งเรียนรู้ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้มีความเชื่อมั่นในการปฏิบัติงาน เกิดกระบวนการทำงาน

แบบเป็นทีม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติ และการถอดองค์ความรู้ภายในแหล่งเรียนรู้ ซึ่งทำให้สามารถใช้ประโยชน์แหล่งเรียนรู้ได้อย่างคุ้มค่า

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและ เครือข่ายการเรียนรู้ที่เป็นผลจากการวิจัย บุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรที่มีพันธกิจในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และเครือข่ายการเรียนรู้ เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กรมการท่องเที่ยว และหน่วยงานอื่น ๆ ทุกระดับที่เกี่ยวข้อง สามารถนำไปใช้ในการศึกษา วิเคราะห์ วิจัยต่อยอดองค์ความรู้ หรือวิจัยและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่าย การเรียนรู้ได้

2. บุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรที่มีพันธกิจเกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ ในระดับนโยบาย สามารถนำไปใช้ในการเป็นพื้นฐานของการวิเคราะห์และพัฒนานโยบายเกี่ยวกับการศึกษาและการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ได้

3. ภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาครัฐทุกระดับที่มีพันธกิจเกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษาและการเรียนรู้ของ ประชาชน สามารถนำรูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเครือข่ายการเรียนรู้ไปใช้อย่างบูรณาการ ร่วมกันเพื่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนบนพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ได้

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและ เครือข่ายการเรียนรู้ที่เป็นผลของการวิจัยในครั้งนี้ เป็น การศึกษาเฉพาะแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมเท่านั้น ยังไม่ ครอบคลุมถึงแหล่งเรียนรู้ประเภทอื่น เพื่อให้การพัฒนา แหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้มีความสมบูรณ์มากขึ้น นักวิชาการหรือผู้ที่สนใจสามารถนำผลการวิจัยไปศึกษาให้ ขยายผลต่อแหล่งเรียนรู้ประเภทอื่นต่อไปได้

2. บุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา แหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีความสนใจในการ พัฒนาแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้สามารถนำ สารสนเทศที่เป็นข้อค้นพบจากงานวิจัยในทุกประเด็นไปใช้ ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ได้

References

- Chaiyakote, Pramual. (2017). **The Guideline Development of the Community Participatory for the Development Learning Resources of the Schools Under the Secondary Educational Service Area Office 20** (การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้สำหรับสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 20). Master's dissertation, Mahasarakham University, Mahasarakham, Thailand.
- Charungkaittikul, Suwithida. (2015). **Philosophies and Concepts of Learning Society** (ปรัชญาและมโนทัศน์สังคมแห่งการเรียนรู้). Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Chawreu, Mongkol. (2003). Learning network development (การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้). **Ratchaphat Krungkao**, 10(18): 27-35.
- Chongpanyanon, Manusanit. (2017). **Management of School Resources in Yom-Nuea Group Song District Phrae Province in Phrae Primary Educational Service Area Office 1** (การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนในกลุ่มเครือข่ายการศึกษามหะนือ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาแพร่ เขต 1). Master's dissertation, University of Phayao, Phayao, Thailand.
- Chuchat, Wimolluck. (1997). **Propose Process Models of Learning Network for Forest Resources Conservation** (การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้). Doctoral dissertation, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Department of Cultural Promotion, Ministry of Culture. (2012). **Cultural Learning Resources Map** (แผนที่แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม). [Online]. Retrieved January 13, 2021 from <http://art.culture.go.th/culturemap/index.php?action=listsource&select=all>
- Kimpee, Pan. (1997). **The Development of Non-Formal Education Learning Network for Community Self-Reliance** (การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้
- การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน). Doctoral dissertation, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Payungwong, Wisan, & Sriwichien, Thanyathorn. (2017). Guidelines of the development and the supporting learning resources by the community participatory of case study for the schools under Secondary Education Service Area Office 24 (แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนกรณีศึกษา โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 24). **Journal of Education Mahasarakham University**, 11(2): 171-183.
- Phaetlakfa, Chakapong. (2013). Participation of urban community in developing arts and culture learning center: Case study, Lad Prao community (การมีส่วนร่วมของชุมชนเมืองในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนลาดพร้าว). **Institute of Culture and Arts Journal Srinakharinwirot University**, 14(2): 1-23.
- Phongphit, Seri. (2005). **Network** (เครือข่าย). Bangkok: Charoenwit Printing.
- Phrakhrupalad Sarawut Thitapanyo, Phramaha Krisada Kittisobhano, & Suyaporn, Surapon. (2017). Monastery development for community learning centers in Chonburi Province (การพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี). **Journal of MCU Social Science Review**, 6(201): 505-522.
- Pookphoo, Worapong. (2018). **The Component of Learning Resources Development** (องค์ประกอบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้). [Online]. Retrieved January 13, 2021 from <https://www.randdcreation.com/content/2992/>
- Sacharung, Sutipong. (2010). **The Development of Participation in Organization of Learning According to Learning Resources of Local Knowledge, Tambon Phasuk, Amphoe Wang Sam Mo, Changwat Udon Thani** (การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามแหล่งการเรียนรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนด่านใหญ่ ตำบลผาสุก

- อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี). Master's dissertation, Mahasarakham University, Mahasarakham, Thailand.
- Somsakul, Ploenpit. (2016). Community learning resources management of museums and temples: A case study of Muang District, Lopburi Province (การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนประเภทพิพิธภัณฑ์และวัด: กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี). **Journal of Cultural Approach**, 17(32): 31-43.
- Suk-udom, Yanisa, Tongdara, Chaturong, Saisophon, Rung-Arun, Sakolnukornkit, Nussara, Chuwan, Nopparat, Boonchaloem, Lalida, Aumpaisri, Benchawan, & Wongbuntawan, Thitima. (2018). **The Development of Learning Resources to the Informal Education Management of the Local Community in Chachoengsao Province (Research Report)** (การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของชุมชนท้องถิ่นจังหวัดฉะเชิงเทรา) (รายงานวิจัย). Bangkok: Ministry of Education.
- Tharawanit, Natalak. (2014). Learning Resources in the 21st Century for Promoting Lifelong Learning (แหล่งการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน). In S. Charunkaikkul (Ed.), **Lifelong Education and Lifelong Learning (การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต)**, (pp. 104-120). Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Topanurakkun, Uamporn. (2015). **A Participatory Action Research in Conserving and Passing on Thai Song Dum's Cloth Weaving Wisdom (การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาผ้าทอไทยทรงดำ)**. Doctoral dissertation, Silpakorn University, Nakhon Pathom, Thailand.
- Walaisatian, Parichart, Phramaha Suthit Ob-Aun, Wiset, Sahattaya, Benchasub, Chanthana, & Hasannaree, Chonlakarn. (1999). **Developer's Processes and Techniques Work (กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา)**. Bangkok: Thailand Research Fund.